

Предраг КОМАТИНА*
Византолошки институт САНУ
Београд

ПРОМЕНЕ НА СРПСКОМ ПРЕСТОЛУ 1370–1371. ГОДИНЕ. ПОКУШАЈ РЕИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ**

Апстракт: У раду се разматра питање односа између цара Стефана Уроша и краља Вукашина током 1370. и 1371. године и могућност да је у једном тренутку краљ Вукашин у потпуности лишио цара власти и постао једини српски владар, те да је цар после Вукашинове погибије на Марици поново преузео свој престо, као и последице таквих околности на даљи развитак српске државности.

Кључне речи: цар Стефан Урош, краљ Вукашин, краљ Марко, краљ Стефан Твртко, Српско царство, савладарство, обласни господари, српски летописи.

У историјској свести српског народа последњи изданак светородне лозе Немањића остао је упамћен као „Нејаки Урош“, слаб владар због чије неспособности је моћно српско царство његовог оца Душана „Силног“, доживело свој потпуни крах и било подељено између моћних великаша. Српска епика отишла је још даље – она је најснажнијем од њих, краљу Вукашину Мрњавчевићу, приписала да је нејаког цара лишио не само царства, већ и живота.¹ Иако су стари српски летописи прецизно забележили да је цар Урош умро после Маричке битке у којој је погинуо краљ Вукашин, та традиција је у XVI–XVII веку ушла и у историографска

* predrag.komatina@vi.sanu.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Традиција, иновација и идентитет у Византијском свету* (Ев. бр. 177032).

¹ *Смрт цара Уроша*, Српске народне пјесме 1–9, скупио их Вук Стеф. Караџић, државно издање. Пјесме јуначке најстарије и средњијех времена, књига шеста, Београд 1899, 74–77, бр. 14.

дела, те је у српској историографији романтичарске епохе прихватана као чињеница. Тек је Константин Јиречек крајем XIX века, пронашавши у Дубровачком архиву два податка из времена после Маричке битке која говоре о исплаћивању Стонског дохотка посланику „цара Србије“, једном заувек показао да краљ Вукашин није убио цара Уроша, већ да га је овај надживео.² Од тада до данас сазнања о том бурном периоду српске историје умногоме су обogaћена, улога Вукашина Мрњавчевића боље расветљена и његов положај као савладара цара Уроша јасније сагледан. Тако знамо да је још 1365. године цар Урош уздигао моћног великаша на краљевски престо и именовоа га за свог савладара, те да су заједнички владали, уз извесно захлађење односа већ од 1367, до Вукашинове погибије на Марици 26. септембра 1371. године. Након тога је, како се узима, Вукашинов син Марко заменио оца у улози краља-савладара цара Уроша, а после цареве смрти 4. децембра исте године постао једини и законити српски владар.³ У овом раду покушаћемо да поновним разматрањем података које пружа изворна грађа дођемо до неких нових закључака који ће додатно употпунити ту слику и пружити реинтерпретацију неких њених сегмената.

Узима се, дакле, да је савладарство цара Уроша и краља Вукашина трајало непрекидно између 1365. и Вукашинове погибије 1371. године, с тим што се прихвата да се између њих десило политичко удаљавање у другој половини тог периода. Како је већ наглашено, српски летописи прецизно бележе најзначајније догађаје тог времена – Маричку битку и погибију краља Вукашина и његовог брата деспота Угљеше 26. септембра 1371, а затим и смрт цара Уроша, 2. или 4. децембра исте године.⁴ Међутим, на који начин најстарији од њих описују крај Српског царства?

Према *Копорињском летопису*, насталом не много после судбоносних догађаја из 1371. године,⁵ цар Стефан Душан имао је сина

² К. Јиречек, *Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани*, Зборник Константина Јиречека I, прир. Г. Острогорски, Београд 1959, 341–385, с кратким освртом на научну полемику о том питању, 341–342.

³ О том периоду српске историје подробно Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1989², 94–215; исти, *Лазар Хребелановић*, Београд 1989², 36–54; *Историја српског народа* (=ИСН), I, Београд 1981, ур. С. Ћирковић, 584–602 (Р. Михаљчић); *ИСН*, II, ур. Ј. Калић, Београд 1982, 7–9 (Д. Богдановић), 23 (Р. Михаљчић).

⁴ *Стари српски родослови и летописи* (=ССРЛ), изд. Ст. Станојевић, Сремски Карловци 1927, 84, 111–112, 117, 207–208.

⁵ *ССРЛ*, XXXVI–XXXVII, XXXIX.

Уроша који је био „доиста красан и на изглед дивљења достојан, али млад смислом“. Будући превише милостив и кротак, он је одбацивао савете старијих и примио савете младих, те је као и библијски цар Ровоам или грчки цар Михаило од свог слуге Василија, пострадао и он од „храњенија својега“ и многе злобе и невоље претрпео од Вукашина и Угљеше. Јер „тај Вукашин сподоби се од њега части деспотског достојанства, потом га је пак и венчао, најпоследње и срину њега са престола отачаства својега и положи на себе венац краљевства српског, брату пак својему Угљеши уручи стране земље грчке са достојанством деспотске части.“ Међутим, „тај пак праведни (тј. Урош) ако и пострада у изгнању царске части отачаства свога, ипак посред своје земље у својој части царској славно к Богу отиде.“⁶ Нешто млађи *Пећки летопис*, настао у последњој деценији XIV века,⁷ садржи готово у потпуности истоветан текст, с том разликом што наводи како је Урош, пошто је „пострадао у изгнању царске части отачаства свога, ипак *опет* („њ пакы“) посред земље своје у својој земљи и части царској“ прешао к Богу, и то „у лето 6880 (1371), месеца децембра, четврти дан, крајњу жалост земљи српској оставивши.“⁸ *Копорињски летопис* садржи после тога још један податак – онај о Маричкој бици: „У лето 6879 (1370/1371) погибе Вукашин и Угљеша у Македонији, у дан петак.“⁹ То је уједно и податак којим се *Копорињски летопис* завршава. *Пећки летопис*, с друге стране, даје донекле потпунији опис тог догађаја: „У то лето, пре његовог (тј. Урошевог) престављења, пошто су сагнали њега од царства, Вукашин краљ и Угљеша деспот од синова Исмаиљевих с премногим мноштвом својих војника побијени бише на реци званој Марица, да им се ни тела не могу наћи.“¹⁰

Два млађа из групе тзв. „старијих летописа“ – *Студенички* и *Цетињски*,¹¹ доносе верзију која се у једној појединости битно разликује од оне забележене у прва два.¹² У њима, након податка о томе како је Вукашин Уроша „сагнао с престола царскога и положио на себе венац краљевства српскога“, а своме брату препустио „стране земље грчке“ с деспотским достојанством, следи податак о томе како Урош, „ако и

⁶ Исто, 82, 84.

⁷ Исто, XXXVII–XXXVIII.

⁸ Исто, 82, 84.

⁹ Исто, 84.

¹⁰ Исто, 84.

¹¹ *Студенички летопис* је настао најраније средином XV века, а *Цетињски* тек у XVI веку, *ССРЛ*, XXXVIII–XXXIX.

¹² *ССРЛ*, 83, 85.

пострада тако, ипак у својој земљи славно к Господу изиде... и многу скрб остави отачаству својему, што изгнањем, што престављењем својим.“ „И у то лето у које беше изгнан,“ настављају даље летописци, „смрћу пресели њега Господ од овдашњих“. ¹³ Затим се бележи податак о Маричкој погибији: „И не много између Вукашина краља војске и његовог брата Угљеше деспота, и та сама браћа, побијени бише од мноштва Турака (*Цетињски*: Агарјана) у Македонији (*Цетињски* има и: на реци Марици), да им се ни тела не могу наћи (*Цетињски* има и: него да буду храна зверима и птицама).“ ¹⁴

Како се види, кључна разлика између повести забележене у *Копорињском* и *Пећком летопису*, с једне, и *Студеничком* и *Цетињском*, с друге стране, јесте у томе што је према првима цар Урош, иако је био „изгнан од царске части свог отачаства“, ипак умро „посред своје земље и у својој царској части“, док је према другима он, по изгнању умро оне године које је био сагнан с престола „у својој земљи“, али не и у „својој царској части“. Оно у чему се сва четири летописца слажу јесте то да је краљ Вукашин „сринуо“, односно „сагнао с престола царскога“ цара Уроша и „положио на себе венац краљевства српскога“, дакле, да је збацио цара и сам преузео српску круну. У том контексту, констатација која се јавља у два старија летописа, да је и поред тога цар ипак умро „посред своје земље“ и „у својој царској части“, може да се протумачи само на један начин – да је после Вукашинове погибије на Марици цар Урош успео да поврати своју царску власт и достојанство, које је задржао до смрти, нешто више од два месеца касније.

Дакле, писци најстаријих српских летописа, *Копорињског* и *Пећког*, сведоче да је краљ Вукашин збацио цара Уроша с престола и сам понео српску краљевску круну, али да је након његове погибије на Марици цар успео да поврати своју царску власт и достојанство. Те констатације нису непознате у домаћој историографији, али се најчешће сматра да податак летописца да је краљ Вукашин збацио цара Уроша с престола говори само о томе да је између њих дошло до несугласица и непријатељства, да је краљ престао да сарађује са царем и почео да иступа потпуно самостално, ¹⁵ али не и о томе да га је у пуном смислу лишио власти. Тек

¹³ *Исто*, 85.

¹⁴ *Исто*, 85.

¹⁵ Р. Михалчић, *Крај Српског царства*, 138–146; исти, *Лазар Хребељановић*, 39–49, препознаје зачетке сукоба између савладара већ у 1367. години, а његов врхунац види у великој бици на Косову између цара Уроша и представника „рашке властеле“ с једне и Мрњавчевића с друге стране, која се датира у 1369.

је недавно Сима Ћирковић, приређујући ново издање повеље краља Вукашина Дубровчанима од 5. априла 1370. године, напоменуо како та повеља сведочи да је у време њеног издавања краљ Вукашин „постао, бар за неко време, једини владар“ српске државе.¹⁶

Колико простора други савремени историјски извори остављају за такву интерпретацију? Разматрање тог проблема почећемо једним дубровачким податком од 5. фебруара 1370. године. Тог дана је, наиме, Гргур Стехат, посланик „господина Уроша, цара Рашке“ (*domini Orossii imperatoris Rassie*) примио у Дубровнику од Општине 2000 перпера на име Светодмитарског дохотка за 1369. годину.¹⁷ Тај податак је добро познат у српској историографији. Међутим, оно на шта истраживачи нису обратили довољну пажњу јесте чињеница да је у питању последњи савремени податак у коме се помиње цар Урош пре Маричке битке.

Тачно два месеца касније, 5. априла 1370. године, „у Поречи на Броду“, издао је краљ Вукашин своју већ поменућу знамениту повељу Дубровчанима. У аренги повеље он истиче како га је Владика Христос „поставио за господина Земљи српској и Грцима и Западним странама“ и како по његовој милости он „краљује у Богу и весели се свих дана у земљи свог краљевства са многовољеном свог краљевства краљицом кира Леном и са многовољеним синовима свог краљевства Марком и Андријашем“. Као такав, он сада има и обавезу, како сам каже, „потврђивати законе и хрисовуље краљева и царева који су били пре краљевства ми“. Управо у том својству он је и примио дубровачке посланике Мишу Бобаљевића и Јаку Соркочевића, који су му предочили повељу коју је цар Стефан Душан био издао Дубровчанима 20. септембра 1349. године, као и повеље Дубровчанима које су били издали ранији српски краљеви.¹⁸ Међутим, краљ у свом навођењу повеља ранијих владара Дубровчанима потпуно игнорише повељу коју им је 25. априла

годину, у којој су Мрњавчевићи однели победу која је и омогућила краљу Вукашину да се поставља потпуно самостално у односу на цара.

¹⁶ С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику којом потврђује повеље ранијих српских владара, Брод у Поречи, 5. април 1370*, Стари српски архив (=ССА) 4 (2005) 167.

¹⁷ *Diversa cancellariae*, 1369 (5. febr. 1370), К. Јиречек, *Српски цар Урош*, 372, п. 91.

¹⁸ С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику*, 162–163. Повеља цара Стефана Душана Дубровчанима из 1349. године: Д. Јечменица, *Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта, Ново Брдо, 1349, септембар 20*, ССА 11 (2012) 38–40.

1357. издао цар Стефан Урош.¹⁹ То, како је приметио С. Ћирковић, „није могуће при нормалним савладарским односима“, што га је даље навело на претпоставку да се „нешто морало променити у Вукашиновом положају“ што је утицало на Дубровчане да сада од њега затраже потврду привилегија које су били добили од ранијих српских владара.²⁰

Шта се то могло променити у положају краља Вукашина, што му је дало за право да „благоизволи... потврђивати законе и хрисовуље краљева и царева“ који су били пре њега? Сасвим је јасно да он издаје повељу Дубровчанима као пуноправни наследник ранијих српских владара, као неко ко има исту онакву власт какву су имали они, као истински суверен српског краљевства, владар у пуном смислу, а не као нечији савладар. Стога је закључак С. Ћирковића да ова повеља сведочи о томе да је краљ Вукашин у време њеног издавања био једини владар српске државе потпуно оправдан.²¹

Ту промену у Вукашиновом положају, то јест, његово уздизање од савладара до јединог владара српске државе С. Ћирковић је видео у догађајима из 1369. године, када је, према Мавру Орбину дошло до великог сукоба на Косову између цара Уроша, кнеза Лазара и жупана Николе Алтомановића с једне, и краља Вукашина и деспота Угљеше с друге стране, у коме су Мрњавчевићи однели победу, а сам цар био заробљен.²² Међутим, сам Орбин не наводи годину поменутог сукоба. До закључка да се он догодио 1369. године дошло се на основу једног другог Орбиновог податка – да се краљ Вукашин, који је иначе био у добрим односима с Дубровчанима, расрдио на њих 1369. године, јер је мислио да су они подстакли цара Уроша против њега и да је због тога хтео да их нападне, али да је од свог наума одустао након преговора с дубровачким послаником Влахом Бобаљевићем.²³ С друге стране, дубровачки посланици Мише Бобаљевић (а не његов брат Влахо, како је то грешком

¹⁹ М. А. Чернова, *Хрисовул царя Стефана Уроша Дубровчанам, Рыбник, под Призреном, 1357 год, 25 апреля*, ССА 12 (2013) 80–83.

²⁰ С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику*, 165.

²¹ *Исто*, 167. Уп. и детаљну дипломатичку анализу повеље: *исто*, 167–169.

²² М. Orbini, *Il regno degli Slavi*, Pesaro 1601, 275; М. Орбин, *Краљевство Словена*, прев. З. Шундрица, Београд 1968, 50; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 138–146; исти, *Лазар Хребељановић*, 43–49; С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику*, 166.

²³ М. Orbini, *Il regno degli Slavi*, 277–278; исти, *Краљевство Словена*, 53; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 139; исти, *Лазар Хребељановић*, 44; С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику*, 165–166.

забележио Орбин) и Јаке Соркочевић, који су од краља Вукашина и примили поменућу повељу 5. априла 1370. године, добили су из Дубровника упутства „да поправе и среде задатке посланства“ код краља Вукашина још 20. децембра 1369. године.²⁴ Та чињеница је уклопљена у Орбинове податке о посланству Влаха Бобаљевића и умешаности Дубровчана у сукоб између краља Вукашина и цара Уроша, што је довело до закључка да је краљ Вукашин одиста постао једини владар 1369. године.²⁵

Међутим, Орбин каже само да се краљ Вукашин расрдио на Дубровчане 1369. године, мислећи да су они подстакли цара Уроша да дигне оружје на њега, али не каже да ли је то било пре или после његовог оружаног сукоба са царем, те то може да сведочи само о томе да је између цара и краља дошло до размирица током 1369. године. Чињеница да су дубровачки посланици упућени краљу 20. децембра 1369. године „да поправе и среде задатке посланства“ може да значи само то да је Општина осетила потребу да изглади односе са краљем и оправда се да се није сврстала на страну цара. Дакле, нема непосредних података који би сведочили нити о томе да је до битке на Косову између цара Уроша и краља Вукашина, ако се она одиста и догодила, дошло 1369. године, нити да је те године Вукашин постао једини српски владар. Штавише, сачувана су и два податка са самог почетка 1370. године која сведоче да је у то време цар Урош и даље био владајући српски монарх. Први је једно писмо папе Урбана V Клари, удовици влашког војводе Александра, од 19. јануара 1370. године у коме се помиње њена кћерка, Урошева жена Ана, као „краљица Србије“ („Ancha regina Serviae“).²⁶ Други је већ наведени дубровачки податак од 5. фебруара 1370. о томе да је посланик „господина Уроша, цара Рашке“ примио Светодмитарски доходак за претходну годину.²⁷ Према томе, до промене у положају краља Вукашина, што је у суштини значило промену на српском престолу, дошло је између 5. фебруара и 5. априла 1370. године.

Према српским летописима, пошто је „сринуо“, односно „сагнао“ цара Уроша с престола, краљ Вукашин је „положио на себе венац краљевства српског“. Међутим, и сами летописи сведоче да је већ и пре тога сам цар Урош Вукашина био „венчао“, тј. крунисао.²⁸ Према томе,

²⁴ *Писма и упутства*, I, 201; С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику*, 165–167.

²⁵ С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику*, 165–167.

²⁶ *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, II, ed. A. Theiner, Romae 1860, 95, no. 184.

²⁷ *Diversa cancellariae*, 1369 (5. febr. 1370), К. Јиречек, *Српски цар Урош*, 372, n. 91.

²⁸ *ССРЛ*, 84–85.

Вукашин је био крунисан два пута – први пут руком цара Уроша за краља-савладара, а други пут самостално, за главног и јединог владара. Један други савременик, животописац патријарха Саве IV, бележећи како се Вукашин „дрзнуо на краљевство“ не марећи за „проклетство Св. Саве“ по свој прилици има у виду управо то његово друго крунисање, пошто се оно прво не би могло тумачити његовом „дрскошћу“.²⁹ У српској монархији XIV века и иначе је био обичај да се владари који су носили краљевску круну као млади краљеви или савладари главних владара приликом преузимања престола поново крунишу. Тако је Стефан Урош II највероватније 1308. године свом старијем сину, каснијем краљу Стефану Урошу III Дечанском доделио титулу и положај младог краља, а да је он том приликом био и крунисан сведочи његов портрет у Богородици Љевишкој у Призрену на коме је представљен с круном на глави. Ипак, када је у турбулентном времену након очеве смрти успео да се избори за српски престо, он се на Богојављење, 6. јануара 1322. дао још једном крунисати за краља. Његов син Стефан Душан крунисан је истом приликом за младог краља, али се и он поново крунисао, након што је збацио оца с престола, 8. септембра 1331. године. Његов пак син Стефан Урош најпре је био крунисан за младог краља пре 1345, да би приликом очевог царског крунисања 1346. био крунисан за краља-савладара, а затим непосредно после очеве смрти и сам био крунисан за цара, свакако пре 10. јануара 1356, када се први пут назива царем.³⁰

Дакле, свака промена у владарском положају неке личности изискивала је њено поновно крунисање, те је то учинио и Вукашин. Поставља се, међутим, питање зашто је Вукашин, када је већ збацио *цара* Стефана Уроша, „положио на себе венац краљевства српског“ а није посегао за царском титулом свргнутог Немањића. Одговор на то питање могао би бити уско повезан с поимањем које се у то време јавило у српској средини да је царска титула српских владара била заправо незаконити преседан, последица самовоље Стефана Душана. Већ 1368. године у својој повељи о превазилажењу раскола између цркве на

²⁹ *Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило и други*, изд. Ђ. Даничић, Загреб 1866, 381; Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, прев. Л. Мирковић, Београд 1935, 290.

³⁰ М. Ivković, *Ustanova „mladog kralja“ u srednjovekovnoj Srbiji*, Историски гласник 3–4 (1957) 59–79; *ИСН*, I, 497, 510, 531 (С. Ћирковић); Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 15–17, 32–34, 108–109; С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 134–141, 152–159; иста, *Свети краљ*, Београд 2007, 228.

подручју којим је управљао и Цариградске патријаршије, насталом као последица успостављања Српске патријаршије 1346. године, Вукашинов брат деспот Јован Угљеша не само да осуђује политику Стефана Душана према византијским територијама и цркви, већ исказује и нимало благонаклон став према његовим политичким амбицијама, истичући како се он „прогласио самодршцем Србије и Романије и занео у свом срцу висином достојанства и величином власти.“³¹ Ипак, животописац патријарха Саве IV, насталог убрзо после његове смрти 1375. године,³² најречитији је у осуди поступака цара Стефана Душана, како на пољу црквене, тако и на пољу државне политике. Према њему, „цар Стефан се венчао на царство и изабрао себи патријарха српскога не по закону ни са благословом цариградскога патријарха, као што приличи, но заиска благослов бешчино од патријарха трновскога и од архиепископа охридскога и са српским сабором, тако се зацарио и поставио патријарха, како не приличи.“ Он је, пише даље, „био муж велик и силан у крепости и у премудрости најсилнији, примивши Богом даровану власт, распространио се ка истоку и западу и северу и југу, заузео не мало градове и крајеве грчке.“ Међутим, и он се „ухватио у замку од општега непријатеља, узвисио се срцем и оставивши прародитељску власт краљевства, зажелевши царско достојанство, венчао се на царство.“³³ Уколико је таква идеологија имала утицаја на Вукашина и његове политичке кораке, онда је сасвим разумљиво да се он, свестан такве спорне природе царске титуле српских владара, определио за краљевско звање, које је имало дугу традицију и неспорни легитимитет и чврсто упориште у српској историји.

Почев, дакле, од пролећа 1370. па у наредних годину и по дана у историјским изворима се у улози српског владара појављује искључиво краљ Вукашин.³⁴ Убрзо пошто је преузео престо и „положио на себе венац краљевства српског“, он је решио и да учврсти свој међународни положај, али и положај своје породице. Наиме, 8. априла 1370. године папа Урбан V, исти онај који три месеца раније помиње Урошеву жену Ану као „српску краљицу“, упутио је писма угарском краљу Лудовику, краљици Јелисавети и босанском бану Твртку, брату од стрица угарске краљице, из кога се дознаје како су босански бан и његова мајка Јелена Шубић наумили да своју рођаку, кћерку Гргура, сина Павла Шубића, некадашњег

³¹ *Грчке повеље српских владара*, изд. А. Соловјев, В. Мошин, Београд 1936, 262.

³² *ИСН*, I, 612 (Д. Богдановић).

³³ *Животи краљева и архиепископа српских*, 380; *Животи*, прев. Л. Мирковић, 289.

³⁴ Уп. К. Јиречек, *Српски цар Урош*, 372–377.

бана Хрватске и Далмације, коју су они одгајали и васпитавали, удају за „сина узвишеног мужа краља Рашке, шизматика“ (*filio magnifici viri Regis Rasciae schismatico*), и то без сагласности њених родитеља. Пошто би то довело „у опасност њену душу и нанело неправду њеним родитељима и увреду хришћанској (тј. католичкој) вери“, папа забрањује да се она да у брак „било ком јеретику, невернику или шизматику изван подложности Свете Римске цркве“, већ налаже да се или врати својим родитељима, или повери на старање угарском краљу.³⁵ Даљих вести о том послу нема, па није познато да ли је ауторитет папе однео превагу над политичким мотивима и потребама или су српски краљ и босански бан спровели свој наум у дело, а није јасно ни који од Вукашинових синова је био предмет ове „брачне дипломатије“.³⁶

Најстарији од њих, Марко, добио је у току наредних месеци титулу „младог краља“. У Вукашиновој повељи Дубровчанима од 5. априла 1370. године он још увек нема ту титулу,³⁷ али се са њом јавља на натпису у Цркви Свете Недеље у Призрену, на коме стоји како је црква сазидана и живописана „повеленијем и откупом господина младога краља Марка“ 6879. године од стварања света, дакле између 1. септембра 1370. и 31. августа 1371. године.³⁸ Тиме је Вукашин њега и званично промовисао у наследника престола и будућег српског краља, чиме је начинио значајан корак у правцу утемељивања нове владарске династије, која је имала да у потпуности замени светородну лозу Немањића.

У пролеће 1371. године пошло је једно дубровачко посланство угарском краљу Лудовику I, новом врховном господару и заштитнику општине. Дубровачки посланици пожалили су се угарском краљу на прилике у Србији, које су у то време биле веома несређене и неповољне по Дубровчане, како за њихову трговину, тако и за безбедност самог града. Највише проблема задавао им је жупан Никола Алтомановић, који

³⁵ *Monumenta Hungariae*, II, 97, nos. 189–190.

³⁶ Одређени подаци постоје само о брачним везама најстаријег Вукашиновог сина, краља Марка. Један нешто каснији запис бележи како је он „дао Тодору Гргуреву жену Хлапену, а узео жену своју првовенчану, Јелену, Хлапенову кћер“, *Стари српски записи и натписи*, I, прир. Љ. Стојановић, Београд 1902, 58–59, бр. 189; С. Томин, *Дијак Добре и његов запис о Марку Краљевићу – једна пређутана тема српске средњовековне књижевности*, *Истраживања* 16 (2005) 211–214.

³⁷ С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику*, 162.

³⁸ М. Ивановић, *Натпис младог краља Марка у Цркви Св. недеље у Призрену*, *Зограф* 2 (1967) 20–21.

је према њима био „најгори човек, најарогантнији и издајник“, међу свим српским великашима. Он не само да је пустошио околину града, већ је захтевао од Дубровчана да њему, као господару околних српских жупа, исплаћују 2.000 перпера Светодмитарског дохотка. Међутим, како су истицали Дубровчани, они су обавезни да тај доходак дају сваке године краљу Рашке и никада га „нису давали ниједном великашу господару тих предела нити коме другом, него увек само краљу Рашке“.³⁹ За „краља Рашке“ (re di Rassa) који се помиње у овој дубровачкој представци угарском краљу К. Лиречек је мислио да је заправо цар Урош, кога Дубровчани пред угарским краљем нису смели ословљавати као цара, јер му он ту титулу није признавао.⁴⁰ Међутим, у тој дубровачкој представи „краљ Рашке“ означава институцију, а не једну одређену личност.⁴¹ Према томе, када Дубровчани кажу да су поменути доходак „увек давали само краљу Рашке“, они не мисле на цара Уроша, коме су данак давали ранијих година, већ на владара Србије уопште, ма ко то био. Посебно питање представља сама чињеница да је жупан Никола Алтомановић тада затражио за себе нешто што је одувек припадало српском краљу и цару, поготово ако се има у виду да је он, као и његов стриц и претходник, кнез Војислав Војиновић, био присталица легитимитета и одани вазал цара Уроша,⁴² коме је према Орбину остао веран до краја и у одлучујућој бици против Мрњавчевића на Косову.⁴³ Да ли се Никола Алтомановић одважио на тај корак управо због тога што је законити цар, кога је он увек подржавао, био лишен власти а престо преузео Вукашин, коме се супротстављао и чији легитимитет није желео да призна?

И неки месец касније, почетком јуна 1371. године, краљ Вукашин је једини српски владар коме се Дубровчани обраћају желећи да поправе положај својих трговаца у Српској земљи. Тада су, наиме, њихови

³⁹ Р. Matković, *Spomenici za dubrovačku povjest u vrijeme ugarsko-hrvatske zaštite*, Starine 1 (1869) 174–178 (датира упутство општине дубровачким посланицима код угарског краља у 24. март 1371); *Писма и упутства Дубровачке републике*, I, прир. Ј. Тадић, Београд 1935, 209–215 (датира упутство посланицима у април 1371).

⁴⁰ К. Лиречек, *Српски цар Урош*, 373, нап. 94.

⁴¹ Сами, наиме, кажу како је обичај давања тог дохотка српским краљевима био установљен „уговорима које су сачинили њихови преци са краљем Рашке који је био онда“ (per li patti chi fe li nostri antisi cum lo re di Rassa, chi era allora), Р. Matković, *Spomenici*, 174; *Писма и упутства*, I, 209.

⁴² Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 138–141. Та чињеница навела је Р. Михаљчића чак и да посумња у тачност дубровачких вести да је Никола Алтомановић тада уопште тражио трибут од њих; *исто*, 141, 220–221.

⁴³ М. Orbini, *Il regno degli Slavi*, 275; исти, *Краљевство Словена*, 50.

посланици Паскоје Рањина и Јаков Соркочевић имали да се појаве пред краљем Вукашином (*misser lo re Vulchasin*) кад буду дознали да је он дошао „у Скопље и одатле према Призрену у неки од својих дворова“, са задатком да му се потуже на невоље које су њиховим трговцима у Призрену били учинили краљев протовестијар Богдан Киризмић и неки други српски великаши.⁴⁴ Нешто касније тог месеца дубровачки посланик Павле Ђурђевић одлази на Светомихољску превлаку у Боки Которској да се с Андријом Паштровићем и кефалијом Радичем, људима Ђурђа Балшића, договори о учешћу дубровачких одреда у предстојећем походу против Николе Алтомановића, који су припремали Ђурађ Балшић, краљ Вукашин и његов син Марко (*Jura cum misser lo re Volchassin et cum Marco, suo fio*), који су се тада са својим војскама већ налазили под Скадром.⁴⁵

Као што је добро познато, до планираног похода против жупана Николе Алтомановића није дошло, јер је краљ морао да одговори на позив свог брата деспота Угљеше и упути се са својом војском на исток, како би му помогао у походу против Турака. Тај поход завршен је трагичним поразом српске војске на обали реке Марице 26. септембра 1371. године и погибијом обојице браће Мрњавчевића – Вукашина, српског краља, и деспота Јована Угљеше.⁴⁶

Тада се на историјској позорници поново појављује цар Стефан Урош, о коме, како смо већ навели и показали, нема никаквих података у изворима након 5. фебруара 1370. године. Није познато било шта о његовој делатности у том периоду, нити о томе где је и у каквом положају боравио.⁴⁷ У сваком случају, чини се да је он искористио погибију краља

⁴⁴ *Писма и упутства*, I, 229–231. Према Мавру Орбину, краљ Вукашин је „начинио своју престоницу у Приштини“, у којој су раније често боравили цареви Стефан Душан и сам Стефан Урош, М. Orbini, *Il regno degli Slavi*, 270; исти, *Краљевство Словена*, 44; Б. Миљковић, *Pristina – reale sedia*, Зборник у част академику Десанки Ковачевић Којић, ур. Р. Кузмановић, Д. Мирјанић, Ђ. Тошић, Бања Лука 2015, 300–301.

⁴⁵ *Писма и упутства*, I, 231–232; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 160–161.

⁴⁶ Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, Београд 1965, 127–146; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 161–186.

⁴⁷ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 186, констатује само да он у судбоносним догађајима тог времена није суделовао. Према Мавру Орбину, цар Урош је услед пораза у бици на Косову био заробљен, након чега је боравио код краља Вукашина, а кратко време и код кнеза Лазара, издржавајући се од једне мале области коју му је Вукашин био доделио и од 600 дуката које су му годишње слали Дубровчани, све док га Вукашин није, тобоже, убио када је сазнао да овај

Вукашина на Марици и поново преузео свој некадашњи владарски положај, премда није јасно на који начин и да ли је имао нечију помоћ. Свега двадесет дана после Маричке битке, 16. октобра 1371, а затим и 3. новембра, српски јерусалимски монах Роман Пркоса подиже у Дубровнику у две рате Стонски доходак, намењен српским манастирима у Јерусалиму, „изричитом сагласношћу и повељенијем цара Србије“ (*cum expresso consensu et voluntate imperatoris Rascie*).⁴⁸ Претпоставља се да је управо у то време Јован Драгаш, који је после Маричке битке постао господар северног дела области Јована Угљеше, добио титулу деспота од цара Уроша.⁴⁹ Тиме постаје савршено јасан смисао вести српских летописа, да је, „иако је пострадао у изгнању царске части свог отачаства“, цар Урош „ипак посред своје земље у својој царској части“, односно „ипак опет посред своје земље у својој земљи и царској части“, умро 4. децембра 1371. године, „оставивши крајњу жалост Српској земљи“.⁵⁰ Дакле, након Маричке битке и погибије краља Вукашина цар Урош је поново преузео српски престо и задржао га до своје смрти два и по месеца касније.

После смрти цара Стефана Уроша 4. децембра 1371. године Србија је остала без владара, премда се у науци на основу одређених иконографских елемената сматра да је Вукашинов син Марко, који је у време очеве самовладе 1370/1371. понео титулу младог краља, после његове погибије био и крунисан. Он је, наиме, на свом ктиторском портрету на јужној фасади храма Св. Димитрија у Марковом манастиру код Скопља из 1376/1377. године насликан како у десној руци држи рог, који је још од старозаветних времена био симбол миропомазања владара, саставног дела обреда крунисања у средњовековним монархијама.⁵¹

жели да побегне у Дубровник, М. Orbini, *Il regno degli Slavi*, 271–272, 275; исти, *Краљевство Словена*, 46–47, 50–51. То су једине, али знатно позније и у неким појединостима свакако легендарне вести у вези са његовом судбином за време Вукашинове владавине.

⁴⁸ *Diversa cancellarie*, 1371, К. Жиречек, *Српски цар Урош*, 377; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 187, нап. 101.

⁴⁹ Х. Матанов, *Княжеството на Драгаш*, Софија 1997, 92; Ж. Вујошевић, *Повеља браће Драгаша Хиландару о Цркви Св. Власија, Кочани, 1377, 1. јун*, ССА 10 (2011) 81–82; *Српски биографски речник*, IV, Нови Сад 2009, 432–433 (М. Шуица).

⁵⁰ ССРЛ, 84.

⁵¹ В. Ђурић, *Три догађаја у српској држави XIV века и њихов одјек у сликарству*, Зборник за ликовне уметности МС 4 (1968) 87–97, где се портрет датира у 1371/1372; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 194–196; Ц. Грозданов, Г. Суботић, *Црква светог Ђорђа у Речици код Охрида*, Зограф 12 (1981) 73; ИСН, I,

Међутим, ако се такво крунисање десило, поставља се питање легитимитета тог чина, јер уколико је после Вукашинове погибије цар Урош поново преузео престо који му је био одузет, имајући у виду сукобе између њега и Мрњавчевића и прилике у којима су се њихови наследници нашли након Маричке битке, тешко да је Урош могао да прихвати Марка као свог савладара.⁵² У општем расулу породичне моћи Мрњавчевића, Марко је био принуђен да се повуче на породичне поседе, који су се, са центром у Прилепу, налазили у потпуности у „Грчкој земљи“ некадашњег Српског царства и да се задовољи положајем обласног господара, иако је неспорно баштинио очеву краљевску титулу још од како је био крунисан за „младог краља“.⁵³ Град Призрен, којим је он управљао као млади краљ 1370–1371. године, септембра 1372. држали су Балшићи и успешно га бранили од жупана Николе Алтомановића.⁵⁴ Као владалац, он се увек називао „у Христу Богу благоверни краљ Марко“, без икаквих територијалних претензија.⁵⁵ Он јесте био „српски краљ“ у етничком, али не и у политичком смислу – он није био „краљ Срба и Грка“ као његов отац.

Иако је Марко задржао краљевски наслов све до своје погибије у бици на Ровинама 1395. године, савременици су ипак осетили да је смрћу

602 (Р. Михаљчић); исти, *Лазар Хребељановић*, 54–55; И. Ђорђевић, *Представа краља Марка на јужној фасади цркве Светог Димитрија у Марковом манастиру*, Кралот Марко во историјата и во традицијата, Прилеп 1997, 299–397; С. Марјановић-Душанић, *Rex imago Dei: о српској преради Агапитовог владарског огледала*, Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац 10–13. мај 2000, ур. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002, 140–144.

⁵² Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 54, исправно примећује да није вероватно да се између Маричке битке и смрти цара Уроша Марко икада састао и иступао заједно с њим.

⁵³ Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 191–201; исти, *Лазар Хребељановић*, 54; *ИСН*, II, 23–24 (Р. Михаљчић); М. Шуица, *Моравска Србија на крају XIV века – питање државно-правног континуитета у светлу ограниченог суверенитета*, Моравска Србија, ур. С. Мишић, Крушевац 2007, 44.

⁵⁴ К. Лиречек, *Српски цар Урош*, 378–379; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 196–197.

⁵⁵ Таква титулатура налази се на натписима уз његове владарске портрете, као и у легендама његовог новца, Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 199; исти, *Титуле Краљевића Марка*, Кралот Марко, 37–42; М. Бошкоски, *Кралот Марко во епиграфските споменици и записите*, Кралот Марко, 25–30.

цара Уроша Српска земља остала без владара и носиоца централне власти,⁵⁶ а обласни господари без свог суверена, те су завладали самостално сваки у својој области. Тако је 1372. године жупан Никола Алтомановић, који је господарио приморским жупама у суседству Дубровника – Требињем, Конавлима и Драчевицом, најзад присвојио право да убира 2.000 перпера Светодмитарског дохотка од Дубровчана, као и 900 перпера кумерка солског.⁵⁷ Услед његовог пораза од кнеза Лазара и босанског бана Твртка 1373. године, поменуте жупе заузеле су Балшићи, који су 30. новембра 1373. издали повељу Дубровчанима, захтевајући да поменути данак убудуће буде исплаћиван њима, осим „ако неко буде цар господар Срба и властеле и земље српске“, у ком случају ће се данак исплаћивати том новом српском владару.⁵⁸ Црквени сабор у Пећи ради избора новог српског патријарха 1375. године сазвали су кнез Лазар и Ђурађ Балшић, „који тада начелствоваху“.⁵⁹ Коначно, и према тадашњем босанском бану и каснијем српском краљу Стефану Твртку, Српска земља после смрти цара Уроша више „није имала свог пастира“, што га је и мотивисало да као потомак српских краљева по женској линији српску краљевску круну затражи за себе.⁶⁰

Даља судбина српског краљевства добро је позната, а нека кључна питања везана за њу расветљена су на задовољавајући начин захваљујући Сими Ћирковићу.⁶¹ Босански бан Стефан Твртко, праунук српског краља Стефана Драгутина, крунисан је 1377. године за „краља Срба и Босне и Поморја и Западних страна“. У својој повељи Дубровчанима коју је издао 10. априла 1378, након што је од Балшића преузео жупе Требиње, Конавле и Драчевицу, он објашњава како је Српска земља по престављењу

⁵⁶ Старац Исаија у свом знаменитом запису уз превод дела Дионисија Ареопагита бележи како након Маричке битке „не би ни кнеза, ни вође, ни наставника међу људима ни да их избавља ни да спасава.“ Међутим, на смрт цара Уроша осврће се само констатацијом да „у то време и српске господе седми род крај прими“, тј. да је нестало седме генерације српских владара, Ђ. Сп. Радојичић, *Развојни лук старе српске књижевности*, Нови Сад 1962, 163.

⁵⁷ К. Лиречек, *Српски цар Урош*, 279–380; М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932, 20–21.

⁵⁸ С. Рудић, *Повеља Ђурађа I Балшића Дубровнику*, *Дубровник*, 30. новембар 1373, ССА 8 (2009) 102–103; М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 23–28.

⁵⁹ *Животи краљева и архиепископа српских*, 384; *Животи*, прев. Л. Мирковић, 292.

⁶⁰ Д. Јечменица, *Повеља краља Стефана Твртка I Дубровнику*, *Жрновница*, 1378, април 10, *Трстивница*, 1378, јун 17, ССА 14 (2015) 121.

⁶¹ С. Ћирковић, *Сугуби венац. Прилог историји краљевства у Босни*, Работници, војници, духовници, прир. В. Ђокић, Београд 1997, 277–305.

његових прародитеља, „господе српске“, остала без „пастира“ и како је он „отишао у Српску земљу желећи и хотећи да укрепи престо родитеља својих“, и како је, пошто је отишао тамо, био „венчан Богом дарованим венцем на краљевство прародитеља својих“, да буде „у Христу Исусу благоверни и Богом постављени Стефан, краљ Србима и Босни и Поморју и Западним странама“, те да је потом почео „с Богом краљевати и управљати престолом Српске земље, желећи све што је пало скупа подигнути и што је разорено укрепити“.⁶² На тај начин је Српска земља поново добила свог краља, који је уједно био и краљ суседне Босне. Он се, међутим, није превише мешао у унутрашње прилике у самој Србији, већ се задовољавао номиналним положајем краља, док је фактичка власт у њој остала у рукама обласних господара – кнеза Лазара, Вука Бранковића и Балшића. Они су прихватили Стефана Твртка као свог краља, прва двојица су са њим изградили и савезничке односе, док су му се последњи углавном супротстављали.⁶³ Стефана Твртка су као новог српског краља прихватили и сви спољни чиниоци – Дубровник, Угарска, Млечани, папа.⁶⁴

Међутим, након Косовске битке 15. јуна 1389. године, коју је током првих месеци који су јој уследили краљ Стефан Твртко представљао западној јавности као своју победу, српски обласни господари су између 1390. и 1392. били принуђени да признају врховну власт османског султана – Лазаревићи пре средине 1390, Бранковићи током 1392, Балшићи у другој половини те године.⁶⁵ У то време, око 10. марта 1391. године,

⁶² Д. Јечменица, *Повеља краља Стефана Твртка I Дубровнику*, 121–122; С. Ћирковић, *Сугуби венац*, 277–285.

⁶³ С. Ћирковић, *Сугуби венац*, 281–285. Тачно је да су Балшићи водили честе сукобе са краљем Стефаном Твртком, нарочито око Котора, који нису успевали да потчине, али то не значи да су му оспоравали титулу „краља Срба“, већ само да су му били „неверна властела“. Свакако да су га у периодима када су били у миру и добрим односима са њим признавали за свог краља, С. Ћирковић, *Сугуби венац*, 283, нарочито након склапања мира крајем 1388. и почетком 1389. године, *Историја Црне Горе (=ИЦГ)*, II/2, прир. С. Ћирковић, И. Божић, Д. Богдановић, В. Ђурић, Титоград 1970, 53–54. С друге стране, према Мавру Орбину, поједини припадници зетске властеле, попут Црнојевића, који су се супротстављали Балшићима и оспоравали њихово право да управљају Зетом, изјављивали су да они као свог господара признају једино краља Стефана Твртка, М. Orbini, *Il regno degli Slavi*, 293; исти, *Краљевство Словена*, 71–72; *ИЦГ*, II/2, 50–51.

⁶⁴ С. Ћирковић, *Сугуби венац*, 291–293.

⁶⁵ *ИСН*, II, 47–52 (С. Ћирковић); *ИЦГ*, II/2, 58–60; С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића Хиландару којом ослобађа Манастир Хиландар плаћања „турског данка“*, 1392, новембар 21, *ССА* 9 (2010) 149–152.

умро је и сам краљ Стефан Твртко. Његови наследници на босанском престолу задржали су круну и титулу „краља Срба и Босне“, али у таквим околностима нису могли да остваре никакав утицај на политичке прилике у Србији.⁶⁶ Обнављање српске државности започело је тек 1402. године, када је након ангорске катастрофе османска власт над српским обласним господарима ослабила и када се најмоћнији од њих, кнез Стефан Лазаревић, вратио у земљу овенчан деспотским венцем.⁶⁷

⁶⁶ С. Ћирковић, *Сугуби венац*, 284–285.

⁶⁷ Процес рестаурације српске државности под деспотом Стефаном био је постепен и дуготрајан и може се рећи да је окончан тек 1410. године, М. Шуица, *Пад Србије у историјској перспективи*, Пад Српске деспотовине 1459, ур. М. Спремић, Београд 2011, 272; исти, *Моравска Србија на крају XIV века*, 48–50.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Matković P., *Spomenici za dubrovačku povjest u vrijeme ugarsko-hrvatske zaštite*, *Starine* 1 (1869) 174–178.
- Orbini M., *Il regno degli Slavi*, Pesaro 1601.
- Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, II, ed. A. Theiner, Romae 1860.
- Архиепископ Данило Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило и други, изд. Ђ. Даничић, Загреб 1866 [Arhiepiskop Danilo Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih, napisao arhiepiskop Danilo i drugi, izd. Ђ. Daničić, Zagreb 1866]
- Архиепископ Данило, Животи краљева и архиепископа српских, прев. Л. Мирковић, Београд 1935 [Arhiepiskop Danilo, Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih, prev. L. Mirković, Beograd 1935]
- Бојанин С., Повеља Вука Бранковића Хиландару којом ослобађа Манастир Хиландар плаћања „турског данка“, 1392, новембар 21, Стари српски архив 9 (2010) 149–152 [Bojanin S., Povelja Vuka Brankovića Hilandaru kojom oslobađa Manastir Hilandar plaćanja „turskog danka“, 1392, novembar 21, Stari srpski arhiv 9 (2010) 149–152]
- Вујошевић Ж., Повеља браће Драгаша Хиландару о Цркви Св. Власија, Кочани, 1377, 1. јун, Стари српски архив 10 (2011) 71–86 [Vujošević Ž., Povelja braće Dragaša Hilandaru o Crkvi Sv. Vlasija, Kočani, 1377, 1. jun, Stari srpski arhiv 10 (2011) 71–86]
- Грчке повеље српских владара, изд. А. Соловјев, В. Мошин, Београд 1936 [Grčke povelje srpskih vladara, izd. A. Solovjev, V. Mošin, Beograd 1936]
- Ивановић М., Натпис младог краља Марка у Цркви Св. недеље у Призрену, Зограф 2 (1967) 20–21 [Ivanović M., Natpis mladog kralja Marka u Crkvi Sv. Nedelje u Prizrenu, Zograf 2 (1967) 20–21]
- Јечменица Д., Повеља краља Стефана Твртка I Дубровнику, Жрновница, 1378, април 10, Трстивница, 1378, јун 17, Стари српски архив 14 (2015) 115–142 [Ječmenica D., Povelja kralja Stefana Tvrtka I Dubrovniku, Žrnovnica, 1378, april 10, Trstivnica, 1378, jun 17, Stari srpski arhiv 14 (2015) 115–142]
- Јечменица Д., Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта, Ново Брдо, 1349, септембар 20, Стари српски архив 11 (2012) 33–58 [Ječmenica D., Hrisovulja cara Stefana Dušana Dubrovčanima sa dva prateća akta, Novo Brdo, 1349, septembar 20, Stari srpski arhiv 11 (2012) 33–58]
- Писма и упутства Дубровачке републике, I, прир. Ј. Тадић, Београд 1935 [Pisma i uputstva Dubrovačke republike, I, prir. J. Tadić, Beograd 1935]
- Радојичић Ђ. Сп., Развојни лук старе српске књижевности, Нови Сад 1962 [Radojičić Ђ. Sp., Razvojni luk stare srpske književnosti, Novi Sad 1962]

- Рудић С., *Повеља Ђурђа I Балишића Дубровнику, Дубровник, 30. новембар 1373*, Стари српски архив 8 (2009) 102–103 [Rudić S., *Povelja Đurđa I Balšića Dubrovniku, Dubrovnik, 30. novembar 1373*, Stari srpski arhiv 8 (2009) 102–103]
- Смрт цара Уроша*, Српске народне пјесме 1–9, скупио их Вук Стеф. Караџић, државно издање. Пјесме јуначке најстарије и средњијех времена, књига шеста, Београд 1899, 74–77, бр. 14 [*Smrt cara Uroša*, Srpske narodne pjesme 1–9, skupio ih Vuk Stef. Karadžić, državno izdanje. Pjesme junačke najstarije i srednjijeh vremena, knjiga šesta, Beograd 1899, 74–77, br. 14]
- Стари српски записи и натписи*, I, прир. Ј. Стојановић, Београд 1902 [*Stari srpski zapisi i natpisi*, I, prir. Lj. Stojanović, Beograd 1902]
- Стари српски родослови и летописи*, изд. Ст. Станојевић, Сремски Карловци 1927 [*Stari srpski rodoslovi i letopisi*, izd. St. Stanojević, Sremski Karlovci 1927]
- Ђирковић С., *Повеља краља Вукашина Дубровнику којом потврђује повеље ранијих српских владара, Брод у Поречи, 5. април 1370*, Стари српски архив 4 (2005) 161–172 [Ćirković S., *Povelja kralja Vukašina Dubrovniku којом potvrđuje povelje ranijih srpskih vladara, Brod u Poreči, 5. april 1370*, Stari srpski arhiv 4 (2005) 161–172]
- Чернова М. А., *Хрисовул цара Стефана Уроша Дубровчанам, Рыбник, под Призреном, 1357 год, 25 априла*, Стари српски архив 12 (2013) 80–83 [Černova M. A., *Hrisovul carja Stefana Uroša Dubrovčanam, Ribnik, pod Prizrenom, 1357 god, 25 aprolja*, Stari srpski arhiv 12 (2013) 80–83]

Литература – Secondary Works

- Бошкоски М., *Кралот Марко во епиграфските споменици и записите*, Кралот Марко во историјата и во традицијата, Прилеп 1997 стр. 25–30 [Boškoski M., *Kralot Marko vo epigrafските spomenici i zapisite*, Kralot Marko vo istorijata i vo tradicijata, Prilep 1997 str. 25–30]
- Грозданов Ц., Г. Суботић, *Црква светог Ђорђа у Речици код Охрида*, Зограф 12 (1981) 62–75 [Grozdanov C., G. Subotić, *Crkva svetog Đorđa u Rečici kod Ohrida*, Zograf 12 (1981) 62–75]
- Динић, М. *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932 [Dinić, M. *O Nikoli Altomanoviću*, Beograd 1932]
- Ђорђевић И., *Представа краља Марка на јужној фасади цркве Светог Димитрија у Марковом манастиру*, Кралот Марко во историјата и во традицијата, Прилеп (1997) 299–397 [Đorđević I., *Predstava kralja Marka na južnoj fasadi crkve Svetog Dimitrija u Markovom manastiru*, Kralot Marko vo istorijata i vo tradicijata, Prilep (1997) 299–397]
- Ђурић В., *Три догађаја у српској држави XIV века и њихов одјек у сликарству*, Зборник за ликовне уметности МС 4 (1968) 87–97 [Đurić V., *Tri događaja u srpskoj državi XIV veka i njihov odjek u slikarstvu*, Zbornik za likovne umetnosti MS 4 (1968) 87–97]
- Иvković М., *Ustanova „mladog kralja“ u srednjovekovnoj Srbiji*, Историски гласник 3–4 (1957) 59–79.

- Историја српског народа*, I, ур. С. Ћирковић, Београд 1981 [*Istorija srpskog naroda*, I, ur. S. Ćirković, Beograd 1981]
- Историја српског народа*, II, ур. Ј. Калић, Београд 1982 [*Istorija srpskog naroda*, II, ur. J. Kalić, Beograd 1982]
- Историја Црне Горе*, II/2, прир. С. Ћирковић, И. Божић, Д. Богдановић, В. Ђурић, Титоград 1970 [*Istorija Crne Gore*, II/2, prir. S. Ćirković, I. Božić, D. Bogdanović, V. Đurić, Titograd 1970].
- Јиречек К., *Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани*, Зборник Константина Јиречека I, прир. Г. Острогорски, Београд (1959) 341–385 [Jireček K., *Srpski car Uroš, kralj Vukašin i Dubrovčani*, Zbornik Konstantina Jirečeka, I, prir. G. Ostrogorski, Beograd (1959) 341–385]
- Марјановић-Душанић С., *Reximago Dei: о српској преради Агапитовог владарског огледала*, Трећа југословенска конференција византолога, Крушевац 10–13. мај 2000, ур. Љ. Максимовић, Н. Радошевић, Е. Радуловић, Београд–Крушевац 2002 140–144 [Marjanović-Dušanić S., *Reximago Dei: o srpskoj preradi Agapitovog vladarskog ogledala*, Treća jugoslovenska konferencija vizantologa, Kruševac 10–13. maj 2000, ur. Lj. Maksimović, N. Radošević, E. Radulović, Beograd–Kruševac 2002 140–144]
- Марјановић-Душанић С., *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997 [Marjanović-Dušanić S., *Vladarska ideologija Nemanjića*, Beograd 1997]
- Марјановић-Душанић С., *Свети краљ*, Београд 2007 [Marjanović-Dušanić S., *Sveti kralj*, Beograd 2007]
- Матанов Х., *Княжеството на Драгаши*, Софија 1997 [Matanov H., *Knjžestvoto na Dragaši*, Sofija 1997]
- Милковић Б., *Pristina – realesedia*, Зборник у част академику Десанки Ковачевић Којић, ур. Р. Кузмановић, Д. Мирјанић, Ђ. Тошић, Бања Лука (2015) 299–317 [Miljković B., *Pristina – realesedia*, Zbornik u čast akademiku Desanki Kovačević Kojić, ur. R. Kuzmanović, D. Mirjanić, Đ. Tošić, Banja Luka (2015) 299–317]
- Михалчић Р., *Крај Српског царства*, Београд 1989 [Mihaljčić R., *Kraj Srpskog carstva*, Beograd 1989]
- Михалчић Р., *Титуле Краљевића Марка*, Кралот Марко во историјата и во традицијата, Прилеп 1997, 37–42 [Mihaljčić R., *Titule Kraljevića Marka*, Kralot Marko vo istorijata i vo tradicijata, Prilep 1997, 37–42]
- Михалчић Р., *Лазар Хребељановић*, Београд 1989² [Mihaljčić R., *Lazar Hrebeljanović*, Beograd 1989²]
- Острогорски Г., *Серска област после Душанове смрти*, Београд (1965) 127–146 [Ostrogorski G., *Serska oblast posle Dušanove smrti*, Beograd (1965) 127–146]
- Српски биографски речник*, IV, Нови Сад 2009 [*Srpski biografski rečnik*, IV, Novi Sad 2009]
- Томин С., *Дијак Добре и његов запис о Марку Краљевићу – једна прећутана тема српске средњовековне књижевности*, Истраживања 16 (2005) 211–214 [Tomina S., *Dijak Dobre i njegov zapis o Marku Kraljeviću – jedna prećutana tema srpske srednjovekovne književnosti*, Istraživanja 16 (2005) 211–214]

- Ђирковић С., *Сугуби венац. Прилог историји краљевства у Босни*, Работници, војници, духовници, прир. В. Ђокић, Београд (1997) 277–305 [Ćirković S., *Sugubi venac. Prilog istoriji kraljevstva u Bosni*, Rabotnici, vojnici, duhovnici, прир. В. Ђокић, Београд (1997) 277–305]
- Шуица М., *Моравска Србија на крају XIV века*, Зборник радова са Научног скупа „Моравска Србија“ Београд–Крушевац (2007) 163–185 [Šuica M., *Moravska Srbija na kraju XIV века*, Zbornik radova sa Naučnog skupa „Moravska Srbija“ Београд–Крушевац (2007) 163–185]
- Шуица М., *Пад Србије у историјској перспективи*, Пад Српске деспотовине 1459, ур. М. Спремић, Београд (2011) 263–285 [Šuica M., *Pad Srbije u istorijskoj perspektivi*, Pad Srpske despotovine 1459, ур. М. Spremić, Београд (2011) 263–285]

Predrag Komatina

CHANGES ON THE SERBIAN THRONE IN 1370–1371. AN ATTEMPT AT REINTERPRETATION

Summary

In the historic memory of the Serbian people the last member of the Nemanjić dynasty, emperor Stephen Uroš was remembered as “Uroš the Weak“, an unable ruler who permitted his lords to take over the strong Empire that was left to him by his father “Dušan the Mighty“. In the Serbian epic poetry the strongest of them, king Vukašin Mrnjavčević was even credited with killing the young emperor. It was only at the end of the 19th century that Konstantin Jireček finally proved that that was not true and that the emperor outlived the king. Since then Serbian historiography has gradually come to an account according to which the emperor crowned Vukašin king and made him his co-ruler in 1365 and then ruled along with him, although with some discrepancies, up until the death of the latter at the Battle of Marica on 26 September 1371, and then with his son and successor king Marko until his own death in early December 1371, while after that Marko continued reigning as the sole Serbian ruler.

However, according to the earliest of the Serbian chronicles, the first of which was composed shortly after the events of 1371, and the second one barely twenty years later, king Vukašin overthrew the emperor and “posed on himself the crown of the Serbian kingdom“. However, the emperor – “even though he suffered from the deprivation of the imperial dignity of his Fatherland, nevertheless passed to God with glory amidst his country in his imperial dignity“, which meant that he succeeded in retaking his position of the reigning monarch of Serbia.

The fact is that between 5 February 1370 and 16 October 1371 there is no mention in the sources of emperor Stephen Uroš as the Serbian monarch. During that period, only king Vukašin is mentioned in the sources in that capacity, beginning with his charter to the Ragusans of 5 April 1370, which he issued presenting himself as the current heir to the previous Serbian rulers that benefitted the Ragusans, up until his death at the Battle of Marica on 26 September 1371. Only after the battle and the death of the king did emperor Uroš reappear in the sources, being mentioned in two Ragusan documents from 16 October and 3 November 1371. However, his second reign was of no long duration, since he died already on 4 December 1371.

Vukašin's son Marko, although he may have been crowned king after his father's death, was not accepted by the emperor as his co-ruler, so after the emperor's death the Serbian state was left without a ruler. The rule was assumed by the regional lords who ruled independently each in his own region. It was only in 1377 that Bosnian ban Stefan Tvrtko, a descendant of the Serbian royal house through a female line, was crowned "king of the Serbs and Bosnia and the Littoral and the Western parts" and restored the Serbian kingdom, even though in name only.

Keywords: emperor Stephen Uroš, king Vukašin, king Marko, king Stefan Tvrtko, Serbian Empire, co-rulership, regional lords, Serbian chronicles.

Чланак примљен: 17. 03. 2017.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 12. 05. 2017.